

РОЗДІЛ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1.18>

ДЕМОКРАТІЯ ЯК ІНСТИТУТ НАРОДОВЛАДДЯ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Бакун В.І.,

*аспірант першого року навчання
кафедри конституційного права України*

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Бакун В.І. Демократія як інститут народовладдя: національний та міжнародний досвід.

Суверенний народ здійснює політичну владу через своїх обраних представників. Демократія закладає походження політичної влади в колективну волю громадян і ґрунтується на повазі до їх свободи і рівності. Зрозуміло, що здійснення політичного суверенітету в демократичному суспільстві вимагає, щоб народ дійсно складався з громадян. Демократія, як політичний режим, вимагає, щоб відповідні люди склалися з освічених, автономних і вільних громадян, і щоб суспільство було організовано ліберальним способом, який дозволяє політичну плюралізм, завдяки можливості вільної та відкритої інформації та існування стримувань і противаг. У демократичному суспільстві громадянство також є джерелом соціальних зв'язків.

Цим терміном сьогодні називають будь-яку політичну систему, в якій народ є сувереном. Демократія також може описувати форму суспільства, спосіб управління собою, прийнятий організацією або системою цінностей.

Громадськість полягає у виконанні індивідом своїх обов'язків перед спільнотою в суспільстві. Вона має на увазі відданість суспільним справам, в силу якої кожен, претендуючи на автономію і свободу, вважає, що повинен інтегруватися в національну спільноту і співпрацювати в суспільному житті. У демократичному суспільстві влада повинна здійснюватися для народу, тобто в його інтересах, в спільних інтересах всього народу, а не в інтересах династій, олігархій або впливових груп. На основі цих основ демократія здійснюється через делегування влади представникам народу, обраним загальним виборчим правом. Виборче право є привілейованим інструментом здійснення влади громадянами. Авраам Лінкольн визначив демократію як «правління народу народом і для народу». Таким чином, керовані є одночасно правителями. Питання в тому, як, делегувавши владу своїм представникам, народ може зберегти контроль?

Ключові слова: народ, народовладдя, суверен, демократія, політичний режим, суспільство.

Bakun V.I. Democracy as an institute of people's government: national and international experience.

The sovereign people exercise political power through their elected representatives. Democracy places the origin of political power in the collective will of citizens and is based on respect for their freedom and equality. It is clear that the exercise of political sovereignty in a democratic society requires that the people really consist of citizens. Democracy, as a political regime, requires that the people concerned consist of educated, autonomous, and free citizens, and that society be organized in a liberal way that allows for political pluralism through the possibility of free and open information and the existence of checks and balances. In a democratic society, citizenship is also a source of social ties.

This term is used today to refer to any political system in which the people are sovereign. Democracy can also describe a form of society, a way of governing itself adopted by an organization or a system of values.

Publicity consists in the fulfillment by the individual of his duties to the community in society. It implies devotion to public affairs, due to which everyone, claiming autonomy and freedom, believes that

he should integrate into the national community and cooperate in public life. In a democratic society, power should be exercised for the people, that is, in their interests, in the common interests of the entire people, and not in the interests of dynasties, oligarchies or influential groups. On the basis of these foundations, democracy is carried out through the delegation of power to representatives of the people, elected by universal suffrage. Electoral right is a privileged instrument of exercising power by citizens. Abraham Lincoln defined democracy as «the government of the people by the people and for the people.» Thus, the governed are simultaneously rulers. The question is how, having delegated power to their representatives, can the people retain control?

Key words: people, people's power, sovereign, democracy, political regime, society.

Постановка проблеми. Справжні демократії часто є складними артикульованими механізмами, з численними правилами участі в дорадчих процесах. прийняття рішень, при якому влада конституційно або законодавчо розділена на кілька функцій і територіальних сфер, а також встановлюються різноманітні системи контролю, стримувань і противаг і обмежень, що призводять до формування різних типів більшості, збереження основних сфер для меншин і гарантії прав людини, окремих осіб і соціальних груп. Існує також принципова відмінність між поняттям демократії і демократизацією. Поняття демократії пов'язане зі здатністю політичного класу реагувати на потреби населення.

Метою дослідження є вивчення інституту демократії як правового інституту конституційного права.

Ступінь дослідження. Питання Серед найбільш актуальних авторів цієї течії можна навести Роберт А. Даль та Бенджамін Барбер, Джона Бернхейма, Ернеста Калленбаха, А. Барнетта і Пітера Карті, Барбару Гудвін або, у французькому полі, Іва Сінтомера. В іспаномовному світі прийом все ще дуже малий, хоча такі автори, як Хуан Рамон Капелла.

Виклад основного матеріалу. Термін демократія, від давньогрецького *δημοκρατία / dēmokratía*, комбінація *δήμος / dêmos*, «народ» (від *δαίωμα / daiōmai*, «розподіляти, розподіляти»), і *kratos*, «влада», що походить від дієслова *kratein*, «командувати», спочатку позначав політичний режим. в якому всі громадяни беруть участь в прийнятті державних рішень і політичному житті міста. Ця система здійснювалася або безпосередньо шляхом винесення рішень на голосування всіх громадян, або побічно представниками, які раніше призначалися, випадковим чином або шляхом виборів, для внесення законодавчих пропозицій або прийняття термінових рішень.

Демократія може породжувати різні інтерпретації. Існує два види труднощів інтерпретації. Одна з них стосується конкретного значення народного суверенітету та його практичного застосування, наприклад, залежно від того, чи є демократія прямою (народ голосує за закони) чи представницькою (народ обирає представників, які голосують за закони). Другий вид труднощів виникає через різноманітність політичних режимів, які претендують або претендують на демократію. Щоб вийти з першої дилеми, використовуються критерії для визначення ступеня демократії, в якій знаходиться країна. Для вирішення другої труднощі використовується спільний знаменник демократій, тобто принципи, що відрізняють їх від інших політичних режимів.

У Франції демократія набула особливої форми: французька «Республіка», девізом якої є: «Свобода, рівність, братерство». Республіка спочатку є «суспільною справою». У республіці політична організація суспільства хоче зробити державу легітимним урядом, що виходить від громадян, де виконавча влада є «міністром суверена, який є народом», де закони керуються загальною волею та суспільними інтересами, і де уряд керується в інтересах керованих, для народу.

Немає єдиної думки щодо правильного визначення демократії, але рівність, свобода та верховенство права були визначені як важливі риси з давніх часів.

Алексіс де Токвіль є автором знакового соціологічного та філософського дослідження та роздумів про демократію. У своїй двотомній праці *De la démocratie en Amérique* (1835 і 1840) він зробив аналіз функціонування демократії в Сполучених Штатах і наслідків, які ця форма суспільства викликала в соціальних звичаях і відносинах. Він розглядає демократію як таку, що характеризується тенденцією до вирівнювання умов, що слід розуміти не стільки як реальне і суворе рівність економічних і соціальних умов, скільки як скасування аристократичних привілеїв, пов'язаних з народженням і скороченням розривів у багатстві, до рівних прав, нестабільність соціальної ієрархії, можливість участі всіх громадян у політичній владі, або культурне нівелювання шляхом узагальнення доступу до культури та освіти. Демократія, а отже, і історичний рух до цієї рівності умов, розглядається Токвілем як «загальне» і неминуче, а як таке – як «провіденціальне» [1].

Карл Поппер визначає демократію на протигагу диктатурі чи тиранії, зокрема у своїй книзі «Відкрите суспільство та його вороги» [2]. Таким чином, демократія – це система, в якій встановлюється «інституційний контроль правителів». Тих, хто має обов'язки, треба контролювати. Відповідно до цієї теорії, народ впливає на дії своїх лідерів і має владу позбутися від правителів без кровопролиття. Він має повноваження судити про політичні дії, які здійснюються. Таким чином, традиційне політичне питання «хто повинен керувати?» не дозволить правильно визначити демократію. Дійсно, відкрите суспільство дає народу не можливість управління (Поппер вважає неможливим, щоб всі індивіди даного народу керували одночасно), а можливість контролювати і витіснити тих, кому колективна відповідальність була делегована. Ця теорія «жодним чином не зобов'язує нас вважати рішення більшості правильними», тому що тоді важливими є інститути та традиція критичного мислення. Таким чином, проблема, яку намагається вирішити демократичний режим, полягає в тому, щоб знайти і випробувати інститути, які запобігають зловживанням владою.

Ідея демократії займає центральне місце у філософії та політичній думці Корнеліуса Касторіадіса. Жорсткий критик представницьких режимів, які він вважає олігархіяма, в яких народ не має реальної влади, для нього існує лише пряма демократія. Останній, який він задумав більш-менш як синонім проекту автономії, який він розробив протягом усієї своєї роботи, повинен, на його думку, бути режимом свободи (індивідуальної та колективної) та рівності (політичної та економічної). З точки зору політичних інститутів в строгому сенсі, вона вимагає, зокрема, участі всіх у рішеннях, які їх стосуються, відкликання всіх тих, хто обраний для виконання мандата, визначеного громадянами, або поділу і артикуляції політичних сфер, державно-приватного і приватного. Нарешті, з культурної точки зору, демократія повинна бути режимом, який ставить освіту (педею) в центр цих проблем, з метою формування громадян, здатних думати самостійно, і, отже, вільно приймати рішення. Справжня демократія також передбачає в його очах особливу «соціальну уяву», яка на відміну від традиційних, релігійних або капіталістичних суспільств [3], визнає себе єдиним джерелом соціальних норм і законів, які ними керують, і тому відкидає будь-яку ідею трансцендентності, а також детермінізму, історичного чи економічного. Ці погляди ґрунтуються на концепції людських суспільств як процесу самотворення, з якої, зокрема, випливає, ідея про те, що не може бути експертів з політики, іншими словами, що ніхто не може претендувати на істинне уявлення про те, що таке справедливість, тобто людське творіння, яке повинно покладатися на міркування та обговорення і підлягати постійним сумнівам.

Клод Лефор, який визначає демократію на протигагу тоталітаризму, відстоює ідею, що демократичний режим є режимом невизначеності та невизначеності [4] і, як такий, режим, який «характеризується по суті плідністю конфлікту», оскільки він «передбачає поділ», що виникає саме внаслідок втрати визначеності щодо основ влади і права [5]. У цьому сенсі демократія відповідає формі суспільства, яка порвала з захопленням єдністю соціального тіла. Більш того, за його словами, демократія відрізняється від інших форм суспільства тим, що влада стала «порожнім місцем» через непостійність представників політичної влади.

Інші автори, такі як Шанталь Муфф, згодом прийняли цю концепцію демократії як невіддільну від інституціоналізації конфлікту між різними розбіжними інтересами членів суспільства.

Демократія – це не політичний режим без конфліктів, а режим, в якому конфлікти відкриті і підлягають обговоренню за відомими арбітражними правилами. У все більш складному суспільстві кількість і серйозність конфліктів не зменшуватиметься, а буде множитися і поглиблюватися [6].

Конституція України прийнята Верховною Радою України від імені Українського народу (преамбула Конституції України), який відповідно до статті 5 Конституції України має виключне право визначати і змінювати конституційний лад в Україні. Це право не може бути узурповано державою, її органами або посадовими особами (там же). Отже, прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу, який тільки одноразово уповноважив Верховну Раду України на її прийняття [8].

Відповідно до частини другої статті 5 Конституції України народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні, тому його не може бути визначено суб'єктом законодавчої ініціативи без встановлення в Конституції України відповідної кількості громадян України, які мають право голосу, для здійснення законодавчої ініціативи запропоноване Законопроектом положення унеможливає реалізацію такої ініціативи [9].

Вільфредо Парето і Гаetano Моска стверджували, що демократія ілюзорна і служить лише для маскування реальності правління еліти. Фактично, вони стверджували, що елітарна олігархія є не-

похитним законом людської природи, значною мірою через апатію та поділ мас (на відміну від єдності, ініціативи та єдності еліт), і що демократичні інститути зроблять не більше, ніж перенесуть здійснення влади з гноблення на маніпуляції [7]. Як одного разу сказав Луї Брандейс: «Ми можемо мати демократію або багатство, зосереджене в руках небагатьох, але ми не можемо мати його в обох напрямках».

Значна частина літератури, яка обговорює тему суверенітету з демократичної точки зору, пов'язана з переосмисленням можливостей здійснення суверенітету народом. Трапляється, що зусилля, спрямовані на демократизацію здійснення народного суверенітету шляхом заохочення прямих і непрямих форм участі, багатолокалізованих і розширених у часі, як правило, залишають осторонь суверенітет народу як джерело політичної влади.

У будь-якому випадку, в ході історії було сформульовано кілька концепцій на цю тему. Спочатку в Афінах громадян закликали брати участь в політичному житті свого поліса. Однак поняття громадянства було обмежене, так що мало хто фактично здійснював свою демократію безпосередньо.

На практиці існує безліч варіантів концепції *демократії*, одні з них втілені в реальність, а інші лише гіпотетичні. В даний час найбільш поширеними механізмами демократії є механізми представницької демократії; По суті, це найбільш широко використовувана система правління в світі. Деякі країни, такі як Швейцарія або США, мають певні механізми прямої демократії. Дорадча демократія – це ще один тип демократії, який підкреслює процес обговорення або дебатів, а не стільки голосування. Концепція демократії участі пропонує створення прямих демократичних форм для пом'якшення суто представницького характеру (громадські слухання, адміністративне оскарження, омбудсмен). Концепція соціал-демократії пропонує визнання організацій громадянського суспільства політичними суб'єктами (економічні та соціальні ради, соціальний діалог).

Висновки. Демократію слід розуміти як політичну систему серед різних можливостей, які існували для налаштування держав протягом всієї історії. Тобто демократія є однією з політичних форм, в яких може бути організовано соціальне співіснування. Адже так само, як суспільство може утвердитися як демократія, воно також може утвердитися як аристократія або самодержавство. Демократія тягне за собою можливість наявності засобів участі з боку громадян, відмінностей між учасниками цього процесу і висловлення протилежних думок. Таким чином, стверджується, що демократія відкидає можливість для однієї людини скасувати владу за своєю власною і винятковою волею. Демократія визнає можливість того, що будь-яка особа може брати участь у здійсненні політичної влади в межах певної держави. З цієї причини необхідно визнати існування рівності серед громадян, так як без нього не було б необхідних засобів для вільного розвитку участі і протидії.

Список використаних джерел:

1. Alexis de Tocqueville, *De la démocratie en Amérique*, vol. 1, Paris, Flammarion, 1981 (1re éd. 1835), p. 230.
2. Karl Popper, *La société ouverte et ses ennemis*, Seuil, Paris, 1979, tome I, chap. 7, p. 104–107.
3. Cornelius Castoriadis. *L'imaginaire radical*. Dans *Revue du MAUSS* 2003/1 (no 21), pages 383 à 404.
4. Claude Lefort, *Essais sur le politique*, Paris, éd. Seuil, coll. « Point ».
5. C. Lefort, réalisé par Philosophie magazine, paru le 1er mai 2009, dans le no 29.
6. Paul Ricœur – *Soi-même comme un autre*, in *Lectures I: Autour du politique*, p. 166, Éditions du Seuil, 1991.
7. Femia, Joseph V. «Against the Masses», Oxford 2001.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанови Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 року «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України) від 11 липня 1997 року № 3-зп/1997.
9. Висновок Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 93 Конституції України (щодо законодавчої ініціативи народу) (реєстр. № 1015) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 13 листопада 2019 року № 5-в/2019.